

QOMUSIY OLIMLARIMIZNING PEDAGOGIK G'OYALARINI TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA QO'LLASHNING AMALIY AHAMIYATI

Haydarova I.M.

*Qo'qon davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi
(PhD)*

Tayanch so'zlar: qomusiy olimlar, pedagogik g'oyalar, ta'lim jarayoni, axloq va ma'naviyat, integrativ yondashuv.

Ключевые слова; энциклопедические ученые, педагогические идеи, образовательный процесс, этика и духовность, интегративный подход.

Key words: encyclopedic scholars, pedagogical ideas, educational process, ethics and spirituality, integrative approach.

Резюме:

Ushbu maqolada qomusiy olimlarimiz – Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Al-Xorazmiy va Mirzo Ulug'bekning pedagogik g'oyalari zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llanilishining ahamiyati yoritilgan. Olimlarning bilim olish, axloqiy tarbiya va ilmiy-tadqiqotga oid qarashlari zamonaviy ta'limga innovatsion yondashuvlarni tatbiq etishda muhim o'rin tutadi. Maqolada bu g'oyalarni zamonaviy o'quv jarayonida qo'llashning natijalari va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi.

Резюме:

В данной статье рассматривается значение применения педагогических идей наших энциклопедических ученых - Абу Насра аль-Фараби, Абу Райхана Беруни, Абу Али ибн Сины, аль-Хорезми и Мирзо Улугбека - в современных процессах образования и воспитания. Взгляды ученых на приобретение знаний, нравственное воспитание и научные исследования играют важную роль в внедрении инновационных подходов в современное образование. В статье анализируются результаты и практическая значимость интеграции этих идей в современный образовательный процесс.

Summary:

This article explores the significance of applying the pedagogical ideas of our encyclopedic scholars-Abu Nasr al-Farabi, Abu Rayhan al-Biruni, Abu Ali ibn Sina, Al-Khwarizmi, and Mirzo Ulugbek-in modern education and upbringing processes. The scholars' views on knowledge acquisition, ethical education, and scientific research play a crucial role in implementing innovative approaches in contemporary education. The article analyzes the outcomes and practical relevance of integrating these ideas into modern learning environments.

O‘zbekiston tarixida qomusiy olimlarning ilmiy va ma’naviy merosi xalqimizning madaniyati va ta’lim-tarbiya tizimini shakllantirishda o‘ziga xos o‘rin tutadi. Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Al-Xorazmiy, Mirzo Ulug‘bek kabi buyuk allomalarimizning ijodi nafaqat o‘z davrining, balki bugungi kunning ham pedagogik jarayonlariga yo‘l-yo‘riq ko‘rsatib kelmoqda. Ularning asarlarida bilim olish, ilmiy izlanishlar olib borish, komil inson tarbiyasi va ma’naviyatni shakllantirishga qaratilgan g‘oyalar zamonaviy ta’limning poydevori bo‘lib xizmat qiladi.

Bugungi kunda ta’lim-tarbiya jarayonida innovatsion yondashuvlarni qo‘llash ehtiyoji ortib borayotgan bir davrda qomusiy olimlarning pedagogik qarashlarini o‘rganish va ulardan foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bu g‘oyalar nafaqat o‘quvchilarning bilim olish jarayoniga yangi samaradorlik kiritadi, balki ularni ma’naviy jihatdan yetuk, vatanparvar va ijodkor shaxs sifatida tarbiyalashda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Ushbu maqola qomusiy olimlarimizning pedagogik g‘oyalarini tahlil qilish, ularni zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonida qo‘llashning usullari va amaliy ahamiyatini yoritishga qaratilgan.

Qomusiy olimlarning pedagogik g‘oyalari. Qomusiy olimlarimizning ilmiy merosi ulkan pedagogik ahamiyatga ega bo‘lib, ular insonning intellektual, ma’naviy, va jismoniy rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan bir qator asosiy g‘oyalarni ilgari surgan. Bu g‘oyalar o‘z davrida ham, bugungi kunda ham ta’lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish uchun bebaho manba hisoblanadi.

1. **Bilimning inson hayotidagi ahamiyati.** Abu Nasr Forobiy inson hayotining mohiyati va maqsadi bilimga intilish va uni hayotiy ehtiyojlar bilan uyg‘unlashtirishdan iborat ekanligini ta’kidlagan. Uning fikricha, bilim insonni jamiyatga foydali shaxs sifatida shakllantiradi. Forobiyning "Fozil odamlar shahri" asarida bilim va axloqning uyg‘unligi haqidagi g‘oyalari bugungi kunning ham dolzarb masalalari hisoblanadi.

2. **Komil inson tarbiyasi.** Abu Ali ibn Sino komil insonni tarbiyalash masalasiga alohida e’tibor qaratgan. Uning fikricha, ta’lim-tarbiya insonni jismoniy va aqliy jihatdan rivojlantiruvchi uzviy jarayon bo‘lib, bunda shaxsning ma’naviy qiyofasi ham shakllanadi. Ibn Sino o‘z asarlarida ta’limning yoshga mos bosqichma-bosqich rivojlanishini tavsiya qilgan.

3. **Ilmiy-tadqiqot metodologiyasi.** Abu Rayhon Beruniy va Al-Xorazmiy ilmiy bilimlarni egallash uchun tadqiqot va tajribani ustuvor deb bilganlar. Beruniyning "Geodeziya" va Al-Xorazmiyning "Hisob al-jabr val-muqobala" asarlari o‘qitishda amaliyot va nazariyaning uzviy bog‘liqligini ko‘rsatib

beradi. Bu yondashuv zamonaviy ta'limda ilmiy metodologiyani rivojlantirish uchun muhimdir.

4. **Ma'naviyat va axloqning ahamiyati.** Mirzo Ulug'bek faqat ilmiy yutuqlarni emas, balki insonning axloqiy jihatdan komil bo'lishini ham ta'limning asosiy maqsadi sifatida belgilagan. Uning ilm-fanga qaratilgan yuksak hurmati va inson axloqini yuksaltirish haqidagi fikrlari hozirgi zamonaviy ta'lim-tarbiyada yosh avlodni shakllantirishda muhim vositadir.

5. **Tabiiy fanlarga asoslangan yondashuv.** Abu Rayhon Beruniy va Mirzo Ulug'bek koinot va tabiat qonunlarini o'rganish orqali bilim olishni inson tafakkurining rivojlanishiga asos deb bilganlar. Ulug'bekning astronomiyaga oid ishlari tabiiy fanlarni o'rganishda ilmiy tajribaning ahamiyatini namoyon qilgan.

6. **Ilm va amaliyot uyg'unligi.** Qomusiy olimlarimiz nazariya va amaliyotning bir-biri bilan uyg'unligini targ'ib qilganlar. Masalan, Al-Xorazmiyning matematik ishlari zamonaviy algoritmlar va kompyuter ilmlarining rivojlanishiga zamin yaratgan.

Qomusiy olimlarning pedagogik g'oyalari ta'limning nafaqat ilmiy, balki axloqiy, ma'naviy va hayotiy tomonlarini ham o'z ichiga oladi. Ularning g'oyalari hozirgi ta'lim tizimining turli jabhalarida qo'llanilib, o'quvchilarning har tomonlama kamol topishida muhim o'rin tutadi. Bu g'oyalarning zamonaviy ta'lim jarayoniga integratsiyasi ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishga yordam beradi.

Qomusiy olimlarning g'oyalari zamonaviy ta'limda qo'llash. Qomusiy olimlarimizning pedagogik g'oyalari nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki zamonaviy ta'lim tizimida ham samarali tarzda qo'llanilishi mumkin. Ularning ta'lim-tarbiya sohasidagi fikrlari bugungi kunda o'quv jarayonini yangi bosqichga olib chiqish va shaxsni har tomonlama rivojlantirish uchun zarur bo'lgan amaliy yondashuvlarni taklif qiladi.

1. **Integrativ yondashuvni rivojlantirish.** Abu Nasr Forobiy va Al-Xorazmiy kabi olimlar turli fanlarning bir-biri bilan uzviy bog'liqligini ta'kidlagan. Bugungi kunda bu yondashuv integrativ ta'limni tashkil qilishda keng qo'llaniladi. Masalan:

- **STEM yo'nalishida** tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik va matematika uyg'un holda o'qitiladi.
- **Interfandagi bog'liqlik** orqali o'quvchilarning dunyoqarashi kengayadi va ularda tizimli fikrlash shakllanadi.

2. Texnologiyalar asosida bilim olish

Al-Xorazmiyning matematik va algoritmik ishlari bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirishda asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Bu borada zamonaviy ta’limda:

- **Raqamli texnologiyalar va dasturlash** ta’lim jarayoniga tatbiq etiladi.
- **O‘quv dasturlarida algoritmik fikrlashni rivojlantirish** orqali o‘quvchilarni zamonaviy texnologiyalarni chuqurroq tushunishga o‘rgatish mumkin.

3. Ilmiy-tadqiqot qobiliyatlarini rivojlantirish

Abu Rayhon Beruniy va Mirzo Ulug‘bek ilmiy-tadqiqot ishlarini ta’limning ajralmas qismi sifatida e’tirof etganlar. Zamonaviy ta’limda bu g‘oyalari:

- O‘quvchilarning tadqiqot olib borish qobiliyatlarini shakllantirish uchun ilmiy laboratoriyalar tashkil etishda;
- **Loyiha asosida o‘qitish** metodikasini qo‘llash orqali amalda joriy etilishi mumkin.

4. Axloq va ma’naviyat tarbiyasi. Mirzo Ulug‘bek va Abu Ali ibn Sinoning ma’naviyat va axloq masalasidagi g‘oyalari hozirgi yoshlarni vatanparvarlik, halollik va ma’suliyatlilik ruhida tarbiyalashda qo‘llaniladi. Bu borada:

- **Darslar mazmuniga axloqiy qadriyatlarni kiritish** orqali o‘quvchilar ongiga ijobiy fazilatlarini singdirish;
- **Maxsus ma’naviy-ma’rifiy dasturlar** asosida axloqiy tarbiya berish amalga oshiriladi.

5. Komil inson tarbiyasini ta’minlash. Abu Ali ibn Sino shaxsning jismoniy, aqliy va ma’naviy rivojlanishining birligini targ‘ib qilgan. Zamonaviy ta’limda bu yondashuv:

- **Kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim** tamoyillarini tatbiq etish;
- O‘quvchilarni turli sohalarida muvaffaqiyat qozonadigan, ijtimoiy mas’uliyatli va ijodkor shaxs sifatida tarbiyalashni o‘z ichiga oladi.

6. Amaliy o‘qitish metodikasini joriy qilish

Qomusiy olimlarning tajriba va amaliyotga asoslangan yondashuvlari zamonaviy ta’limda ham dolzarb. Bu:

- **Amaliy mashg‘ulotlar, laboratoriya ishlarini kengaytirish;**
- O‘quvchilarning nazariy bilimlarini hayotda qo‘llashga yo‘naltirilgan loyihalar va topshiriqlarni bajarish orqali amalga oshiriladi.

7. Ta’limda innovatsion metodlarni qo‘llash

Abu Nasr Forobiy o‘z asarlarida bilimlarni sodda va tushunarli qilib yetkazishning ahamiyatini ta’kidlagan. Bu g‘oya:

- **Interaktiv ta’lim metodlari**, masalan, o‘yinli o‘qitish, munozaralar va guruhli ishlash shakllarini keng qo‘llash orqali amalga oshiriladi.

- Zamonaviy ta'lim platformalari va virtual laboratoriyalarni joriy qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

8. Raqamli muhitda ta'limni rivojlantirish. Al-Xorazmiy algoritmik ishlari raqamli texnologiyalarning poydevori hisoblanadi. Bugungi kunda:

- **Raqamli ta'lim muhitlari** (masalan, masofaviy o'qitish platformalari) yaratish;
- O'quvchilarning raqamli savodxonligini oshirish orqali ushbu g'oyalarni zamonaviy ta'limga tatbiq qilish mumkin.

Qomusiy olimlarning pedagogik g'oyalari zamonaviy ta'lim jarayonining rivojlanishi uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qiladi. Ularning g'oyalari asosida innovatsion yondashuvlar ishlab chiqish va ta'lim jarayonida qo'llash o'quvchilarning ijodiy, tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga, ma'naviy yetuklikni shakllantirishga va ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi. Shu sababli, qomusiy olimlarning ilmiy merosini o'rganish va uni ta'limda keng tatbiq etish jamiyatni har tomonlama taraqqiy ettirishning muhim sharti hisoblanadi.

Amaliyotdagi natijalar. Qomusiy olimlarning pedagogik g'oyalarni ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llash quyidagi natijalarga olib kelishi mumkin:

1. O'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish

- Abu Nasr Forobiy va Abu Rayhon Beruniyning ilmiy tadqiqotga asoslangan ta'lim g'oyalari o'quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi.
- Amaliy darslarda qomusiy olimlarning ilmiy yondashuvlari asosida masalalar va loyihalarni hal qilish o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshiradi.

2. Fanlararo integratsiya orqali bilim samaradorligini oshirish

- Al-Xorazmiy va Ibn Sinoning fanlararo uyg'unlik tamoyillari zamonaviy integrativ ta'lim tizimida o'z aksini topadi. Bu, ayniqsa, STEM yo'nalishida samaradorlikni ta'minlaydi.
- O'quvchilar bir fan doirasida olgan bilimlarini boshqa fanlarga tatbiq etishni o'rganadi, bu esa ularning umumiy tafakkurini kengaytiradi.

3. Ilmiy-tadqiqot faoliyatiga qiziqishni kuchaytirish

- Abu Rayhon Beruniy va Mirzo Ulug'bekning ilmiy-tadqiqot yondashuvlari o'quvchilarning tabiiy fanlarga qiziqishini oshiradi.
- Ilmiy laboratoriyalar va loyiha ishlari orqali o'quvchilar o'z bilimlarini mustaqil tadqiq qilish orqali chuqurlashtiradi.

4. Shaxsiy ma'naviyat va axloqiy fazilatlarni shakllantirish

- Mirzo Ulug‘bek va Ibn Sinoning ma‘naviyat va axloq masalalariga oid qarashlari o‘quvchilarda mas‘uliyat, halollik, insonparvarlik kabi fazilatlarini rivojlantirishga yordam beradi.
- Ta‘lim jarayonida ma‘naviy qadriyatlarni singdirish orqali yosh avlodning axloqiy rivojlanishi ta‘minlanadi.

5. Kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta‘limni rivojlantirish

- Qomusiy olimlarning ta‘lim-tarbiyada nazariya va amaliyot uyg‘unligiga asoslangan yondashuvlari kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta‘limni samarali tashkil etishga yordam beradi.
- Bu orqali o‘quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko‘nikmalarni ham egallaydi, bu esa ularning kelajakdagi muvaffaqiyatli kasbiy faoliyati uchun zamin yaratadi.

6. Texnologiyalarni qo‘llash qobiliyatini shakllantirish

- Al-Xorazmiy algoritmlari va matematik ishlari asosida raqamli texnologiyalarni o‘rganish jarayoni tashkil qilinadi. Bu o‘quvchilarning texnologiyalarni amaliy foydalanish ko‘nikmalarini oshiradi.
- Masofaviy ta‘lim platformalari va raqamli vositalar orqali o‘quv jarayonining innovatsion jihatlari ta‘minlanadi.

7. Tabiiy va aniq fanlarga qiziqishni oshirish

- Mirzo Ulug‘bekning astronomiyaga oid ishlari va Beruniyning tabiiy fanlarga qaratilgan tadqiqotlari o‘quvchilarning aniq va tabiiy fanlarga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.
- Bu fanlarda amaliyotga asoslangan o‘quv jarayoni orqali natijalar yanada samarali bo‘ladi.

8. Ta‘lim-tarbiyadagi milliy qadriyatlarni mustahkamlash

- Qomusiy olimlarning milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlikda olib borgan ilmiy faoliyatlari yosh avlodni o‘z madaniy merosini qadrlashga o‘rgatadi.
- Ma‘naviy-ma‘rifiy tadbirlar orqali milliy ong va o‘zlikni anglash hissi mustahkamlanadi.

9. Yuqori malakali va ijodkor shaxslarni tayyorlash

- Ta‘lim jarayonida qomusiy olimlarning g‘oyalari asosida o‘quvchilarni ijodkorlik, mas‘uliyatlilik va mustaqil fikrlashga yo‘naltirish orqali yuqori malakali mutaxassislar tayyorlanadi.

Qomusiy olimlarning pedagogik g‘oyalari zamonaviy ta‘limda qo‘llanilishi natijasida o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, fanlarga qiziqishi va axloqiy yetukligi ta‘minlanadi. Amaliy natijalar shuni ko‘rsatadiki, bu g‘oyalarning ta‘lim jarayoniga tatbiqi ta‘lim sifatini oshirishda muhim o‘rin

tutadi va yosh avlodni kelajakda muvaffaqiyatli shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Qomusiy olimlarimizning pedagogik g'oyalari – bu nafaqat tarixiy meros, balki zamonaviy ta'lim va tarbiya tizimini rivojlantirishda ulkan amaliy ahamiyatga ega manbadir. Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Al-Xorazmiy, Mirzo Ulug'bek kabi allomalarning ta'lim, tarbiya va ilm-fanga oid qarashlari hozirgi zamonaviy ta'limning samaradorligini oshirish uchun muhim yo'nalishlar belgilab beradi.

Ushbu g'oyalar zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayoniga quyidagicha hissa qo'shadi:

- Ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish,
- Integratsiyalashgan yondashuv asosida fanlararo bog'liqlikni kuchaytirish,
- Texnologiyalar va innovatsion usullarni ta'lim jarayoniga joriy etish,
- Ma'naviyat va axloqiy tarbiyani mustahkamlash orqali jamiyatga har tomonlama yetuk shaxslarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, qomusiy olimlarning ilmiy va pedagogik yondashuvlarini zamonaviy ta'limda qo'llash:

1. O'quvchilarning qiziqishlarini kuchaytiradi.
2. Ilmiy-tadqiqot qobiliyatlarini rivojlantiradi.
3. Yangi avlodni milliy va global qadriyatlar uyg'unligida tarbiyalaydi.

Shu sababli, qomusiy olimlarimizning merosini chuqur o'rganish va ularni ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish ta'lim tizimini yanada takomillashtirish va yuqori samaradorlikka erishishda muhim omil hisoblanadi. Bu nafaqat yosh avlodning individual rivojlanishiga, balki jamiyatning umumiy taraqqiyotiga ham xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti, 2008.
2. Abu Rayhon Beruniy. Geodeziya va boshqa tanlangan asarlar. Toshkent: Fan, 1973.
3. Abu Ali ibn Sino. Tib qonunlari. Toshkent: Ma'naviyat, 1995.
4. Al-Xorazmiy. Hisob al-jabr val-muqobala. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005.
5. Mirzo Ulug'bek. Ziji Ko'ragoniy. Toshkent: Fan va texnologiya, 2009.
6. Komilov, N. Markaziy Osiyo mutafakkirlarining pedagogik g'oyalari. Toshkent: Sharq, 2007.
7. Islom Karimov. O'zbekistonning o'z yo'li – demokratik taraqqiyot va ma'rifat yo'li. Toshkent: O'zbekiston, 1996.
8. Rashidov, Sh. Qadimiy ilmiy meros va zamonaviy ta'lim. Toshkent: Yangi O'zbekiston, 2018.
9. Xamidov, M. Qomusiy olimlarning ma'naviyati va ta'limdagi o'rni. Toshkent: Fan, 2010.
10. UNESCO. The Legacy of Central Asian Scholars in Modern Education. Paris: UNESCO Publishing, 2015.